

НЯЗГАСНАЕ СВЯТЛО

Уплыў Льва Мікалаевіча Талстога на сусветны літаратурны працэс вельмі вялікі. Яго творы ў многім вызначылі пошукі пісьменнікаў XX стагоддзя. Можна нагадаць многа прыкладаў іх пераэмпнасці з аўтарам «Вайны і міру».

Юрый Алеша пісаў, што часам на дне творчасці Эрнеста Хемінгуэя «бачыш святло Талстога — «Казакаў», «Севастопальскіх апавяданняў», «Вайны і міру», «Фальшывага купона». Калі сказаць больш дакладна, то гэтае святло — любоў Хемінгуэя да Талстога»¹. Гэтае выказванне Ю. Алешы можна пашырыць на многіх пісьменнікаў, у прыватнасці і на беларускіх, якія адчулі на сабе жыватворны ўплыў Талстога.

За апошнія гады на падставе архіўных матэрыялаў і вывучэння дарэвалюцыйнага перыядычнага друку апублікавана шмат цікавых фактаў, якія характарызуюць сувязі Л. М. Талстога з Беларуссю. Але праблемы ўплыву мастацкіх прынцыпаў вялікага пісьменніка зямлі рускай на развіццё беларускай літаратуры яшчэ чакаюць свайго даследчыка.

На Беларусі імя Л. М. Талстога стала папулярным з 80-х гадоў мінулага стагоддзя. Вядома, што рускае самаўладства, якое трымала беларускі народ у цісках сацыяльнага і нацыянальнага прыгнёту, усяляк перашкаджала асвеце народных мас. У тых умовах большасць працоўнага насельніцтва дарэвалюцыйнай Беларусі не магла чытаць творы Л. М. Талстога. Але святло геніяльнага мастака пранікала ў курныя хаты беларускіх сялян.

Творы Л. Талстога даходзілі да сялян рознымі шляхамі. Вось як расказвае пра адзін з гэтых шляхоў нямецкі пісьменнік Генрых Ман: «У рускіх хатах, зімовымі вечарамі, пры святле сальнай свечкі селянін чытаў уголас іншым сялянам — тысячамі вечароў, у тысячах хат; часцей за ўсё гэта быў той адзіны, хто самавукам авалодаў майстэрствам чытання: у тую ж пару не кожнага вучылі. Ён чытаў уголас, напрыклад, народныя апавяданні графа Талстога, які быў знатным панам і пісаў, аднак, якраз тое, што сялянам неабходна было прачытаць»².

Відаць, і на Беларусі чыталі так народныя апавяданні Л. М. Талстога і іншыя яго творы. Магчыма, што ў асяроддзе рэвалюцыйна настроеных беларускіх сялян пранікалі і нелегальныя выданні твораў Талстога. У

¹ Юрый Алеша. Ни дня без строчки. М., 1965, стар. 244.

² Heinrich Mann. Ein Zeitalter wird besichtigt. Berlin und Weimar, 1973, стар. 52.

кнізе «Зводны каталог рускага нелегальнага і забароненага друку XIX стагоддзя» паведамляецца, што яшчэ да пачатку XX стагоддзя ў Расіі тайна распаўсюджвалася 204 нелегальныя выданні¹.

Значную ролю ў папулярнасці твораў Л. М. Талстога адыграла і беларуская газета «Наша ніва». З 1907 па 1913 год на яе старонках было апублікавана 7 перакладаў апавяданняў Л. М. Талстога на беларускую мову. Першым быў змешчаны пераклад апавядання «Міласэрдзе» ў № 29 за 1907 год. Апошняя публікацыя ў першай легальнай беларускай газеце твора Л. М. Талстога — «Апавяданне аб тым, як чарцюк акраецца хлеба ў мужыка ўкраў» — з'явілася пасля смерці Л. М. Талстога, у № 12 за 1913 год.

Акрамя таго, у «Нашай ніве» быў змешчаны партрэт Л. М. Талстога (№ 20 за 1908 г.), а таксама два артыкулы пра яго — «Леў Мікалаевіч Талстой» (без подпісу, «Н. Н.», № 46 за 1910 г.) і артыкул Цішка Гартнага «Леў Талстой у памяці мужыкоў-беларусаў» («Н. Н.», № 52 за 1910 г.).

У артыкуле Цішка Гартнага расказвае аб папулярнасці твораў Талстога сярод беларускіх сялян: «А як адклікнуліся на смерць Талстога мужыкі, гэты цёмны і забіты, але вялікі і магучы свет, як спаткаў гэты свет смерць таго, хто аб ім гаварыў усё жыццё, хто яму аддаваў усе свае сілы і аб ім думаў перад самай смерцю... Ды ці знаў мужык глухой вёскі што-небудзь аб ім? О, гэта запытанне лішняе! Хто не чытаў яго твораў, нават не бачыў іх, але нейкім пачуццём па цёмных кутках, усюды — у самых глухіх кутках аграмаднай Расіі — імя Талстога вядома і выгаварваецца з вялікай пашанай. З газет мы чулі, што мужыкі няслі яго дамавіну і вянок убогі паперадзе ўсіх, нават іншыя здалёк прыязджалі на яго магілу, пасылалі з вёсак спагадлівыя тэлеграмы. Але большая частка мужыкоў не ведае яшчэ, што памёр той, аб кім не раз дзіву даводзілася чуць! Ім газета нічога не скажа, для іх Талстой як бы не радзіўся, не ўміраў і не памёр. Яны — гэта цёмныя мільёны — пазналі яго з казак і, колькі магі, абясмерцілі яго. Чуткая душа мужыка спляла з казак квяцісты, дзіўны, неадцвятаючы вянок на галаву вялікага пісьменніка, вялікага ваякі за праўду. Усё жыццё добрага Талстога адбіваецца ў гэтым вянку, як у люстры, хаця ў розных месцах ён розны».

Далей Цішка Гартнага расказвае аб адной такой легендзе.

«Было гэта так. Калі распусцілі першы раз Дзяржаўную думу і сабралі другую, колькі дэпутатаў, выбраныя ў другую Дзяржаўную думу, паехалі к Талстому ў госці. Ён іх прыняў шчыра, пасадзіў за стол і пачаў частаваць. Яды было ўсякай многа, і ўсе пілі і елі, весяліліся. Раптам Талстой устаў з-за стала, пайшоў і прынёс дзве міскі: адну — з перцам, другую — з макама, ды сказаў, каб новыя дэпутаты пакаштавалі таго і другога. Дэпутаты папрабавалі маку, а пасля і перцу. Ад перцу ў усіх пацяклі слёзы і ўсе пачалі плявацца. Гледзячы на гэтае, Талстой весела рассмьяўся і сказаў: «Вось бачыце, як горка і праціўна. А мак смачны, нябось? Так і жыццё мужыкоў — горкае, як перац, а ваша і другіх паноў — салодкае, як мак. Дык трэба, мае паночкі, як засядзіце ў Думе, старацца за мужыкоў, каб іх жыццё зраўняць з макама».

Дэпутаты маўчалі і думалі... Потым паехалі ў Думу і пачалі бараніць мужыкоў. Яны так баранілі іх, так баранілі, што Думу распусцілі».

Так расказваюць сабе нашы мужыкі аб Талстым, а побач гэтай казкі-легенды ідуць многа другіх. Ці ж гэта не найдаражэйшы памятник-вянок на магілу вялікага ваякі за праўду? Ці не перажыве ён другіх памятни-

¹ «Сводный каталог русской нелегальной и запрещенной печати XIX века», ч. 5. М., 1971, стар. 655—714, №№ 1786—1989.

каў — з каменняў і гліны? Не, што створыць народ, за гэта няма мацнейшага.

Так беларускія мужыкі абясмерцілі памяць вялікага расійскага пісьменніка. **Цішка Гартны** ¹.

Вядома, што А. М. Талстой часта звяртаўся ў сваіх творах да фальклору, шырока выкарыстоўваючы ў апавяданнях і п'есах прыказкі, прымаўкі, выслоўі, песні. Шматлікія запісы ў дзённіку і запісных кніжках сведчаць пра выдатнае веданне пісьменнікам народнай мовы.

Кузьма Чорны ў артыкуле «Небеларуская мова ў беларускай літаратуры» заклікаў пісьменнікаў чэрпаць моўныя скарбы з народнай мовы. Беларускі пісьменнік спасылаўся на выдатны прыклад А. М. Талстога: «Жонка Льва Талстога ў сваім дзённіку пісала, што А. Талстой ніколі не пакідаў, да канца жыцця свайго, вучыцца расійскай мове. «Считая свой язык русский далеко не хорошим, не полным, А. Н. поставил целью своей в это лето изучить язык в народе. Он беседовал с богомольцами, странниками, проезжими и всё записывал в книжечку народные слова, пословицы, мысли, выражения». Занатована 31 студзеня 1881 г.» ².

У 1896 годзе А. М. Талстой выдаў драму «Улада цемры», якую ён напісаў для народа. У гэтай драме пісьменнік намалюваў выразныя карціны жыцця рускай паслярэформеннай вёскі. У п'есе вельмі шчодро выкарыстаны народныя выразы. У сваіх творах А. М. Талстой шырока ўжывае прыказкі і прымаўкі розных народаў — рускія, французскія, нямецкія, англійскія, арабскія, індыйскія, турэцкія і шмат іншых. Даследчык творчасці А. М. Талстога Э. Е. Зайдэншнур выявіў у творах, дзённіках і пісьмах вялікага пісьменніка 1188 узораў народнай мудрасці ³. Менавіта такія творы А. М. Талстога пра жыццё сялян, напісаныя проста і даступнаю для селяніна-чытача (або слухача) моваю, змяшчаліся ў мінскай прагрэсіўнай рускай газеце «Северо-Западный край», а таксама перакладаліся на беларускую мову. Так, апавяданне «Тры сыны» было надрукавана на старонках «Северо-Западного края» 15 мая 1905 года, у тым жа нумары, дзе быў апублікаваны першы верш Янкі Купалы «Мужык».

У газеце «Наша ніва» (№ 18 за 1908 г.) быў змешчаны беларускі пераклад вядомай казкі Талстога «Праз зямлю ў зямлю», пра селяніна Пахома, які ўсё жыццё капаў зямлю і знайшоў «тры аршыны зямлі для сваёй магілы».

У друку паведамлялася ўжо, што згаданае вышэй «Аповяданне аб тым, як чарцюк акраец хлеба ў мужыка ўкраў» напісана паводле беларускай легенды. Яна была вядомай Талстому па зборніках І. Барычэўскага «Народные славянские рассказы» (1844) і А. Афанасьева «Народные рассказы и легенды» (1859).

Даследчыкі сведчаць, што ў тым жа 1886 годзе, калі было напісана апавяданне, А. М. Талстой перарабіў яго ў невялікую п'есу «Першы вінакур, або як чарцяні акраец заслужыла», названую ў першым выданні «прадстаўленнем», а ў другім — «камедыяй».

П'еса гэтая карысталася вялікім поспехам не толькі сярод рускіх чытачоў. Яе спрабавалі выдаць на некалькіх мовах народаў Расіі. Але цыркулярам Галоўнага кіраўніцтва па справах друку ад 7 мая 1898 года перадрук п'есы быў забаронены. У 1899 годзе С.-Пецяярбургскім Галоўным кіраўніцтвам па справах друку было забаронена друкаванне цюркскага перакладу п'есы.

Была зроблена спроба апублікаваць п'есу і на беларускай мове. Пераклала яе досыць вядомай фалькларыстка і першая перакладчыца баск

¹ «Наша ніва», 1910, № 52.

² Кузьма Чорны. Збор твораў у васьмі тамах, т. 8. Мінск, 1975, стар. 82.

³ Гл.: «Литературное наследство», т. 69, кн. I. М., 1961, стар. 561—639.

Крылова Марыя Косіч. Папярэдне яна папрасіла ў Льва Мікалаевіча згоду і атрымала яго дазвол на пераклад. Але і гэтае выданне не ўбачыла свету. У лістападзе 1902 года М. Косіч адаслала рукапіс перакладу віленскаму цензару па ўнутранай цензуры. Кіруючыся цыркулярам Галоўнага кіраўніцтва па справах друку, віленскі цензар накіраваў рукапіс перакладу ў Пецярбург. 3 снежня 1902 года друкаванне перакладу М. Косіч было забаронена¹.

У Маскве, у доме № 11 па Крапоткінскай вуліцы, звяртае на сябе ўвагу драўляны дом з каланатай на каменным падмурку. У гэтым доме — музей Л. М. Талстога. У ім сабраны партрэты і скульптуры пісьменніка работы вядомых рускіх мастакоў, яго творы і ілюстрацыі да іх. Вялікая бібліятэка музея складаецца з твораў Л. М. Талстога, выдадзеных на многіх мовах свету, у тым ліку і на беларускай мове. Тут жа, у музеі, захоўваюцца пяцьдзесят тысяч пісьмаў, якія атрымаў пісьменнік. На дзесяць тысяч Л. М. Талстой адказаў сам. На астатнія адказалі па яго даручэнні асобы, якія яму дапамагалі. Сярод аўтараў гэтых пісьмаў ёсць і беларускія карэспандэнты.

Пра беларускіх карэспандэнтаў Л. М. Талстога ўжо неаднаразова пісалі ў друку². Найбольш цікавае ўжо згаданае пісьмо Марыі Косіч. Вось што яна пісала:

«Глыбокапаважааны Леў Мікалаевіч!

Звяртаюся да Вас з майёй пакорлівай просьбай: дазвольце Вашу камедыю «Першы вінакур» перакласці на беларускую гаворку.

Я займаюся збіраннем народных песень і заўважаю, што кніжка на мясцовай гаворцы дастаўляе вялікае задавальненне абывацелю.

Можа быць, Вы жахадаеце пазнаёміцца, у якім выглядзе і дзе будзе фігураваць Ваш «Вінакур», — у такім выпадку прыкладаю ўзор нашай гаворкі ў выглядзе перакладу байкі Крылова «Лебедзь, шчука і рак», а таксама песні польскіх літвінаў-беларусаў.

Вашым дазволам перакласці названую кніжачку зробіце вялікую ласку глыбокапаважаючай Вас М. Косіч.

Адрас: Палеская чыгунка, станцыя Росуха, для перадачы Марыі Мікалаеўне Косіч, у сяло Росуху. 1902 г., жнівень».

Пісьмо захоўваецца ў архіве Дзяржаўнага музея Л. М. Талстога ў Маскве (скрынка 157, папка 132)³.

Пра сваю перапіску з Л. М. Талстым раскажаў беларускі селекцыянер Іван Паўлавіч Сікора. Пачалася яна ў 1906 годзе.

Іван Паўлавіч пісаў: «Гэта было 54 гады таму назад. Я праходзіў ваенную службу ў Хабарайскім палку. Тут і пазнаёміўся з маладзаватым салдатам з Яснай Паляны. Ён раней за мяне адбыў свой тэрмін службы і паехаў на радзіму, але дружба ў нас па-ранейшаму працягвалася. Адночы я атрымліваю ад яго пісьмо, у якім аднапалчанін рэкамендуе мне завязаць перапіску з Львом Мікалаевічам Талстым. Ужо ў той час я быў прыхільнікам яго твораў і з вялікай радасцю прыняў гэтую прапанову.

У сваім першым пісьме я пісаў любімаму Льву Мікалаевічу аб цяжкай салдацкай службе, аб муштры. Праўда, адказаў ад самога Талстога я не атрымліваў, ад яго імя мне пісалі яго сакратары Чарткоў і Гусеў. Яны

¹ Гл.: «Літаратура і мастацтва», 20 лістапада 1948 г.

² П. Цімафееў. Талстой і Беларусь. «Полымя», 1959, № 9, стар. 161—167; І. Бас. Перениска Л. Н. Толстого с белорусской крестьянкой. «Советская Отчизна», 1955, № 6, стар. 92—101; І. Бас. Л. М. Талстой і беларуская культура. Да гісторыі руска-беларускіх культурных сувязей. «Весті АН БССР. Серыя грам. навук», 1966, № 1, стар. 92—101; І. Бас. Літаратурныя пошукі, знаходкі, даследаванні. Мінск, 1969, стар. 96—100.

³ І. Бас. Літаратурныя пошукі, знаходкі, даследаванні, стар. 96.

прысылалі творы, а ў кастрычніку 1907 года я атрымаў партрэт з асабістым подпісам пісьменніка: «І. П. Сікору, Леў Талстой. 9 кастрычніка 1907 года».

Гэты партрэт я і цяпер захоўваю як дарагую рэліквію. У мяне таксама ёсць усе творы любімага Льва Талстога.

І. Сікора, садавод-мічурынец. Вёска
Малыя Алашкі Шаркоўшчынскага раёна»¹.

Разам з партрэтамі Іван Паўлавіч Сікора атрымаў наступнае пісьмо ад сакратара А. М. Талстога М. Гусева:

«Любы брат Іван Паўлавіч!

Леў Мікалаевіч Талстой прачытаў Ваша пісьмо да Чарткова і просіць Вам напісаць, што сувязь з Вамі была не непрыемна, а вельмі прыемна яму. Пасылаем Вам партрэт Льва Мікалаевіча з яго ўласным подпісам і кнігі»².

У свой час М. Багдановіч пісаў, што адной з крыніц, адкуль беларуская літаратура павінна чэрпаць вопыт, з'яўляецца руская літаратура. У гэтым плане творчае выкарыстанне мастацкіх здабыткаў А. М. Талстога беларускімі пісьменнікамі вельмі плённае. Даследаванне гэтае праблемы нельга весці без глыбокага аналізу. Тут усё няпроста, бо гаворка ідзе пра глыбінную сутнасць твораў, а не пра тое, што ляжыць на паверхні. Томас Ман падкрэсліваў, што пад уплывам Талстога можна пісаць творы, непадобныя адзін на адзін і непадобныя перш за ўсё на тое, што створана ім самім.

Што ж прываблівае беларускіх пісьменнікаў у творчасці і духоўнай спадчыне Талстога? Перш за ўсё дэмакратычныя прынцыпы эстэтыкі аўтара «Вайны і міру», глыбока чалавечны ідэал мастацтва Талстога, разуменне выключнай важнасці грамадскага абавязку пісьменніка перад чалавецтвам. Праз усе творы пісьменніка праходзіць думка аб важнасці духоўнага ўзбагачэння чалавека. Талстой, на думку рускага савецкага пісьменніка Сяргея Залыгіна, шукае «агульначалавечы ў чалавеку і даводзіць, што агульначалавечнасць — уласцівасць асобы, маштабная і багатая»³.

Талстоўскія героі ў выніку духоўнай эвалюцыі ўсё больш і больш пераходзяць ад гарызонта аднаго чалавека да гарызонта ўсіх людзей. У гэтым сэнсе іх маральных пошукаў.

Вельмі важная рыса творчасці Талстога — яго глыбокая народнасць, яго «мастацкая агульнадаступнасць». Высокія маральныя і этычныя крытэрыі, яснасць і дакладнасць думкі, надзвычай высокі ўзровень майстэрства, надзвычайнай патрабавальнасць да сябе, адказнасць перад народам — вось што захапляе ў творах А. М. Талстога. Майстэрства вялікага рускага пісьменніка асабліва яскрава выявілася ў рамане «Вайна і мір». У ім, паводле выразу А. Зегерс, аўтар «раскрывае спружыны ўчынкаў» усіх пяцісот дзейных асоб.

Талстоўская «мадэль рамана» паслужыла для беларускіх пісьменнікаў тым узорам, на які яны арыентаваліся, калі стваралі свае мастацкія творы. «Сёння мы нават не можам сабе ўявіць, — піша Іван Навуменка, — узнікненне трылогіі Якуба Коласа «На ростанях» — першага сапраўднага мастацкага беларускага рамана — без плённай вучобы яго творцы ў А. Талстога. Пластычнасць, рэльефнасць вобразаў, глыбокая народнасць, маральная чысціня як крытэрыі ацэнкі ўчынкаў і паводзін герояў, празрыстасць, мяккасць, аптымістычны погляд на свет, на жыццё — такому майстэрству беларускі мастак вучыўся ў свайго вялікага сабрата»⁴.

¹ «Звязда», 20 лістапада 1960 г.

² «Колхозная правда», 20 лістапада 1960 г.

³ С. Залыгін і Талстой — это сама жизнь... «Литературная газета», 4 студзеня 1978 г.

⁴ И. Науменко. Учитель. «Советская Белоруссия», 20 лістапада 1960 г.

Адным з першых водгукаў у Беларусі на смерць рускага генія быў верш Якуба Коласа «Памяці Талстога». Якуб Колас напісаў яго 11 лістапада 1910 года ў мінскай турме і пераслаў у рэдакцыю газеты «Наша ніва», дзе верш быў апублікаваны 3 снежня 1910 года.

Ты сышоў з жыцця дарогі,
Дзіўны светач знік твой,
Прад твай, вялікі, смерцю
Анямеў язык мой...
Ты сышоў з жыцця дарогі,—
І ноч больш цямнее,
Тое царства цьмы, няпраўды,
Што над намі вес,
Тая ночка зла, з каторым
Ваяваў ты, родны!
Ты сышоў з жыцця дарогі,
Слаўны і свабодны,
Ты сышоў з жыцця дарогі,
Але ўсё ж душою
З намі будзеш, вечно будзеш
Зваць на бой нас з цьмою.

Праз многа год Якуб Колас у сваім выступленні на ўрачыстым вечары ў Беларускам драматычным тэатры імя Я. Купалы 11 верасня 1953 года, у сувязі з 125-годдзем з дня нараджэння Л. М. Талстога, сказаў: «Кнігі Талстога — гэта не проста кнігі, нашы добрыя сябры, гэта само жыццё, поўнае страсцей і дзеянняў і перажыванняў, гэта сама праўда, мастацкая настолькі, што выходзіць за межы мастацтва, каб заўсёды заставацца сапраўды чыстаю праўдай». Я. Колас гаварыў, што творчасць Льва Талстога здзіўляе шырынёй ахопу падзей у часе і прасторы, глыбінёй абмалёўкі ўсіх пластоў грамадства... «Мы з гордасцю сцвярджаем,— падкрэсліваў Якуб Колас,— што Леў Талстой з'яўляецца настаўнікам беларускай літаратуры, што яго імя ведаюць і паважаюць працоўныя нашай рэспублікі. Творчасць Талстога — найкаштоўнейшы здабытак чалавечай культуры. Мастацкаму слову Льва Талстога забяспечана вечнае жыццё»¹.

Якуб Колас называў Л. М. Талстога «гігантам мастацкага слова», у сваіх артыкулах і выступленнях раіў пісьменнікам вучыцца ў яго клапатліваму абыходжанню з родным словам, якое з'яўляецца «першай крыніцай, праз якую мы пазнаём жыццё і акаляючы нас свет». І «перш за ўсё трэба ведаць свой народ, яго гісторыю, яго багатую вусную творчасць»².

Выступаючы на Трэцім з'ездзе савецкіх пісьменнікаў Беларусі, Якуб Колас асаблівую ўвагу аддаў пытанням майстэрства. «Не трэба забываць, таварышы, і яшчэ аднаго: сам пісьменнік у першую чаргу павінен быць у высокай ступені строгім, узыскоўным крытыкам у дачыненні да сваіх уласных твораў. Чым болей ён будзе самакрытычным і чым болей пакладзе працы на адштукоўку сваіх твораў, тым болей дасканалымі будуць яны. Прыкладам такой уважлівай работы над тэкстам можа быць той жа Пушкін; кожны чарнавік яго твораў носіць на сабе сляды ўпартай, карпатлівай работы над творами. Шмат разоў перапісваў Леў Мікалаевіч Талстой «Вайну і мір»³.

Разважаючы пра неабходнасць і важнасць напісання твораў, прысвечаных гераічным воінам Савецкай Арміі, народны беларускі паэт зноў спасылся на вопыт Льва Мікалаевіча Талстога, перш за ўсё на яго «Севастопальскія апавяданні» і «Вайну і мір». «Старая руская армія апета такімі

¹ Я. Колас. Збор твораў, т. 11. Мінск, 1964, стар. 524—525.

² Тамсама, стар. 330.

³ Тамсама, стар. 549.

геніямі, як Пушкін і Лермантаў. На шырокім мастацкім палатне паказаў яе такі гігант мастацкага слова, як Леў Талстой...»¹.

Сама творчасць Якуба Коласа, асабліва яго паэма «Новая зямля» і трылогія «На ростанях», з'яўляецца добрым прыкладам творчага выкарыстання мастацкіх здабыткаў.

У літаратуры нашага стагоддзя шырокае распаўсюджанне атрымаў жанр рамана-эпапеі. Тут можна прыгадаць творы М. Шолахава, А. Талстога, С. Сяргеева-Цэнскага, К. Сіманова і іншых. Усе яны, кожны па-свойму, выкарыстоўвалі творчую практыку аўтара «Вайны і міру», які прыватнае жыццё сваіх герояў паказаў у кантэксце гістарычных заканамернасцей і палітычных праблем.

Мастацкія адкрыцці А. М. Талстога былі ўзяты на ўзбраенне і беларускімі пісьменнікамі, якія стварылі эпас народнага подзвігу. У гэтым сэнсе вялікая заслуга належыць Кузьме Чорнаму. У такіх творах, як «Пошукі будучыні» і «Скіп'ёўскі лес», і асабліва ў рамане «Бацькаўшчына», аўтар маштабна паказвае важныя гістарычныя падзеі ў жыцці беларускага народа.

Свае адносіны да творчасці Льва Мікалаевіча Талстога Кузьма Чорны выказаў у артыкуле, які ў 1928 годзе ён змясціў у часопісе «Чырвоны сейбіт» (№ 9). Кузьма Чорны пісаў: «Леў Талстой — пісьменнік усясветны, яго мастацкія вобразы перавысілі нацыянальнае, расійскае. І таму Талстой быў адным з тых «великих писателей земли русской», якія ўзводзілі расійскі народ да агульначалавечай культуры, укладаючы ў яе сваё нацыянальнае багацце.

На творах Талстога вучацца і будуць вучыцца пісьменнікі, як пісаць, бо гэта найвялікшае літаратурнае мастацтва»².

Кнігі А. Талстога былі настольнымі для Кузьмы Чорнага. Па словах удавы пісьменніка Р. І. Сверанюўскай, у час Вялікай Айчыннай вайны, не зважаючы на выключна напружаную працу над раманамі і апавяданнямі, а таксама над фельетонамі і артыкуламі, накіраванымі супроць фашысцкіх вылюдкаў, Кузьма Чорны перачытваў творы А. М. Талстога, а «Палікуш-ку» заўсёды насіў з сабой.

Мы не памылімся, калі скажам, што Міхась Лынькоў і Іван Мележ, ствараючы свае раманы, прысвечаныя гераічным падзеям Вялікай Айчыннай вайны, выкарысталі мастацкі вопыт аўтара «Вайны і міру».

У артыкуле «Пісьменнік-геній» М. Лынькоў пісаў: «Хто з нас не перачытваў па некалькі разоў буйнейшыя творы Талстога! І кожны раз мы знаходзілі ў гэтых творах нешта новае для сябе, адкрывалі новыя бакі жыцця, новыя прыгажосці, якія пры ранейшым чытанні мы маглі не заўважыць, бо раней быў у нас другі ўзрост, другі культурны ўзровень, другія схільнасці, другое асяроддзе, другія ўмовы жыцця. Усё гэта гаворыць аб невычарпальным багацці пазнавальных і эстэтычных каштоўнасцей геніяльных твораў Талстога, з якіх кожны чытач, незалежна ад свайго ўзросту, ад сваёй прафесіі, атрымоўвае і разнастайныя веды, і вялікую эстэтычную асалоду»³.

Скончаны ў першай рэдакцыі ў 1957 годзе рамана-эпапея М. Лынькова «Векапомныя дні» пацвярджае, што беларускі пісьменнік прадоўжыў талстоўскія традыцыі, што ён уважліва, і не адзін раз, прачытаў «Севастопальскія апавяданні» і «Вайну і мір». Шматпланавая пабудова рамана «Векапомныя дні», шырыня ахопу падзей, уменне перадаць пачуцці і настроі мноства персанажаў, глыбокае пранікненне ў жахі вайны, яскравы і кала-

¹ Я. Колас. Збор твораў, т. 11, стар. 275—276.

² Кузьма Чорны. Збор твораў у васьмі тамах, т. 8, стар. 98.

³ «Літаратура і мастацтва», 5 верасня 1953 г.

рытны слоўны жывапіс — усё гэта дазволіла М. Лынькову выказаць «думку народную», арыентуючыся на мастацкі, маральны і гістарычны вопыт А. М. Талстога.

З вялікай павагай і надзвычай глыбокай прафесійнай зацікаўленасцю гаварыў пра вялікага рускага пісьменніка Іван Мележ: «Я вельмі люблю і заўсёды з пачуццём глыбокай пашаны чытаю і перачытваю Льва Талстога»¹.

У адказ на пытанне нямецкага часопіса «Freie Welt» пра любімага пісьменніка І. Мележ першым назваў А. Талстога. У артыкуле «З думкай пра народ» І. Мележ пісаў: «Галоўная думка, якая вызначае сэнс маіх кніг — і той, якая выйшла, і той, над якой я працую, — гэта, калі карыстацца словамі А. М. Талстога, думка народная»².

Расказваючы ў сваіх творах, у прыватнасці ў «Палескай хроніцы», пра час і пра людзей, І. Мележ настойліва шукаў мастацкія сродкі, каб расказаць «пра тое, які доўгі, цяжкі, складаны і разам з тым вялікі шлях прайшоў наш народ за гады Савецкай улады, за мінулыя дзесяцігоддзі»³.

Галоўныя героі, з такой любасцю, так эмацыянальна выпісаныя І. Мележам у раманах «Людзі на балоце», «Подых навалніцы», «Завеі, снежань», увасабляюць высокія маральныя якасці, выпрацаваныя народам. Прайшоўшы праз складаныя жыццёвыя выпрабаванні, яны набываюць эпічны размах і ўвасабляюць тую «думку народную», што так высока цаніў беларускі пісьменнік у аўтара «Вайны і міру».

Мележу-мастаку вельмі блізкае было пачуццё вялікай адказнасці А. Талстога перад народам. У артыкуле «Пакаленне за пакаленнем» беларускі празаік пісаў: «Як ні шкада, жорсткага парада А. Талстога «калі можаш не пісаць — не пішы» — не страціла свайго значэння. Кожны вопытны літаратар ведае, што добрую кнігу можна напісаць толькі тады, калі ты сэрцам гатовы да яе, калі яна паліць тваё сэрца, а не тады, калі рашыў нешта «адлюстраваць»⁴. У артыкуле «Настаўнік, выхавацель, школа» І. Мележ зноў выказаў свае адносіны да А. Талстога: «Потым, калі прыйшла сталасць, у тым цудоўным свеце, які ёсць руская літаратура, з асаблівай сілай адчуў я веліч Льва Мікалаевіча Талстога, які і сёння для мяне найвялікшы з пісьменнікаў усіх часоў. Найвялікшы прыклад таго, як трэба працаваць у літаратуры, як трэба служыць народу, выконваць свой грамадскі абавязак»⁵.

І. Мележ любіў А. Талстога, вывучаў яго творчы вопыт, прынцыпы талстоўскай творчасці, і гэта ў вельмі вялікай меры дапамагло яму ўзняцца да высокага майстэрства.

У творчасці Івана Мележа асаблівае месца займае раман «Мінскі напрамак», у якім ваенна-патрыятычная тэма раскрыта ў жанры рамана-эпапеі. Як і ў «Вайне і міры», у гэтым рамане побач з персанажамі, якія не маюць аднаго прататыпа, пераканальна намаляваны вобраз генерала Чарняхоўскага.

Тэма мужнасці, тэма бязмежных маральных магчымасцей чалавека, які адстойвае справядлівую справу на вайне, так глыбока і дэталёва раскрытая ў «Севастопальскіх апавяданнях» і «Вайне і міры» А. М. Талстога, знаходзіць сваё рашэнне на матэрыяле Вялікай Айчыннай вайны не толькі ў І. Мележа, але і ў іншых беларускіх пісьменнікаў, у прыватнасці ў В. Быкава. «Быкаў, — пісаў І. Мележ, — найперш пісьменнік эпічны, стрыманы

¹ І. М е л е ж. Жыццёвыя клопаты. Мінск, 1975, стар. 565.

² Тамсама, стар. 208.

³ Тамсама.

⁴ Тамсама, стар. 389.

⁵ Тамсама, стар. 543.

ў выяўленні сваіх пачуццяў. Дарэчы, па манеры пісьма — пісьменнік выразна традыцыйны, пісьменнік, што працуе ў стылі класічнай прозы Л. Талстога»¹.

«Геніяльная прастата Талстога, — піша вялікі знаўца народнага беларускага слова Янка Брыль, — у непарыўнай сувязі з жыццём, з працоўным народам, творчасць якога ён лічыў невычарпальнай крыніцай натхнення. Прастата гэта арганічна выцякала з глыбокага, шчырага жадання праўды, служэнне якой было сімвалам веры Талстога. Ён быў ворагам усякай квяцістай, вычурнай фразы, усякай прыгажосці, усякага мастацтва для мастацтва — у творах яго нічога не цвіло пустацветам»².

Янка Брыль вылучае асноўныя элементы мастацкіх прынцыпаў Л. Талстога — агульнадаступнасць, геніяльную прастату і яго нелюбоў да літаратуршчыны. Сам Леў Мікалаевіч пра гэта гаварыў так: «Я мяркую, што патрэба асалоды мастацтвам і служэнне мастацтву ляжыць у кожнай чалавечай асобе, да якой бы пароды і асяроддзя яна ні належала, і што гэтая патрэба мае права і павінна быць задаволеная»³. Шчырую і глыбокую чалавечнасць Талстога Я. Брыль успрыняў яшчэ ў юнацкія гады. Глыбокае даследаванне душы чалавека ўласціва творам беларускага пісьменніка, у прыватнасці яго рамана «Птушкі і гнёзды». Арыентацыя на высокія ўзоры літаратуры абумовіла вялікую патрабавальнасць беларускага празаіка да сябе.

«Свята Талстога» мы яскрава адчуваем і ў кнігах Івана Шамякіна. Пафас народнай барацьбы супроць акупантаў, які пранізвае бессмяротныя старонкі «Вайны і міру», знайшоў сваё адлюстраванне ўжо на матэрыяле Вялікай Айчыннай вайны ў рамане І. Шамякіна «Глыбокая плынь» і пенталогіі «Трывожнае шчасце». Аб плённым уплыве Талстога на творчасць І. Шамякіна сведчыць пільная цікавасць беларускага пісьменніка да маральных праблем.

Мастацкія адкрыцці Л. М. Талстога, яго вялізны вопыт выкарыстоўваўцца беларускімі пісьменнікамі розных пакаленняў, яны заўсёды адчуваюць нязгаснае святло твораў геніяльнага рускага пісьменніка.

Жыццёвая і літаратурная біяграфія Л. М. Талстога, яго ўменне глыбока пранікнуць у таямніцы чалавечай душы і раскрыць «дыялектыку характару» сваіх персанажаў з'яўляюцца для нашых пісьменнікаў тым арыенцірам, які дапамагае ім у іх няспынных наватарскіх пошуках, у іх працы над удасканаленнем мастацкага майстэрства.

¹ І. Мележ. Жыццёвыя клопаты, стар. 268.

² Я. Брыль. Леў Мікалаевіч Талстой. (Да 125-годдзя з дня нараджэння). «Полымя», 1953, № 9.

³ Л. Н. Толстой. Полн. собр. соч., т. 8. М., 1936, стар. 115.